

ТУРИЗМ СОҲАСИНИ РИВОЖЛАНИШИ ДАВР ТАЛАБИ

Ишанходжаева Дилдора Александровна,

Тошкентдаги Сингапур менежментни ривожлантириш институти

Тадқиқот, инновациялар ва халқаро алоқалар директори

E-mail: dishankhodjaeva@mdis.uz

ORCID: 0000-0002-3997-7412

THE DEVELOPMENT OF THE TOURISM FIELD IS THE NEED OF THE TIME

Ishanxodjayeva Dildora Aleksandrovna,

Singapore Management Development Institute in Tashkent

Director of Research, Innovations and International Relations

E-mail: dishankhodjaeva@mdis.uz

ORCID: 0000-0002-3997-7412

JEL Classification: P48, Z30

Аннотация. Ушбу илмий мақолада Ўзбекистон Республикасида туризмни ривожлантириш зарурати танқидий кўриб чиқилиб, уни долзарб ижтимоий эҳтиёж сифатида белгилаб беради. Ижтимоий кўрсаткичларга эътибор қаратилаётган тадқиқотда мамлакатимиз туризм соҳасининг бугунги ҳолати атрофлича таҳлил қилиниб, унинг ижтимоий-иқтисодий юксалиш имкониятларига алоҳида эътибор қаратилган. Тадқиқот туризмни ривожлантиришнинг мураккаблиklarини ўрганади, иш ўринлари яратиш, жамоатчиликни жалб қилиш ва маданиятни сақлаш каби асосий ижтимоий кўрсаткичларни ўрганади. Мақолада хорижий тажрибаларга таянган ҳолда, Ўзбекистоннинг туризм секторини ривожлантириш стратегияларини маълум қилиш учун бошқа мамлакатларнинг муваффақиятли моделлари ўрганилади. Бу эса туризмни ривожлантиришни жамият фаровонлиги билан уйғунлаштиришига хос бўлган

муаммолар ва имкониятлар тўғрисида назоратчи назарга ёрдам беради. Ижтимоий кўрсаткичлар ва илгор хорижий тажрибалар ўртасидаги ўзаро боғлиқликни ўрганиб, мақола Ўзбекистонни гуллаб-яшнаётган ва ижтимоий маъсулиятли туризм йўналишига айлантира оладиган сиёсат ва ташаббусларни шакллантириш учун муҳим тушунчаларни тақдим этади.

Abstract. This scientific article critically examines the need to develop tourism in the Republic of Uzbekistan and identifies it as an urgent social need. In the study focusing on social indicators, the current state of the tourism sector of our country is analyzed in detail, and special attention is paid to its socio-economic growth opportunities. The study explores the complexities of tourism development, exploring key social indicators such as job creation, community engagement and cultural preservation. Based on foreign experiences, the article examines successful models of other countries to inform strategies for the development of

Uzbekistan's tourism sector. This provides a nuanced view of the challenges and opportunities inherent in aligning tourism development with community well-being. By exploring the interrelationship between social indicators and foreign best practices, the paper provides important insights for formulating policies and initiatives that can transform Uzbekistan into a thriving and socially responsible tourism destination.

Калим сўзлар: туризм, туристик хизматлар, ижтимоий кўрсаткичлар

Keywords: tourism, tourist services, social indicators

Кириш. Ҳозирги вақтда бутун дунёда, шунингдек Ўзбекистонда ҳам иқтисодиётнинг ноишлабчиқариш, хусусан туризм соҳасига эътибор тобора кучайиб бормоқда. Шу билан бир қаторда инсонлар бўш вақтларини самарали ўтказиб, дам олишга, соғлигини тиклашга, дунёни, халқларнинг урф-одатлари, кадриятларини билишга интилоқдалар. Бундай хизматларни туризм соҳаси кўрсатади. Инсоният ҳар доим ўзининг ҳаракат доирасини ўзгартириб, янги ерларни кашф қилишга интилган. XX асрга келиб бундай интилишлар кучайди ва туризм индустриясининг ривожланишига туртки бўлди. Айрим мамлакатларда туризм соҳаси жуда ҳам барқарор ривожланиб бормоқда ва уларнинг ҳар йиллик ўсиш суръати 8%-10% гача боради. Бу эса туризм соҳасининг қанчалик даражада мамлакатлар иқтисодиёти тизимида ҳал қилувчи аҳамиятга эга эканлигидан далолат беради. Шуниси қизиқки, туризм ривожланиши натижасида транспорт, бозор инфратузилмаси, савдо-сотиқ, озиқ-овқат тармоқлари, қурилиш, хунармандчилик ва бошқа хизмат

кўрсатиш тармоқлари ҳам ривожланиб боради.

Туризм туристларга хизмат кўрсатишга алоқадор бўлган тармоқларни қамраб олувчи ўзига хос дам олиш саноати ҳисобланади. Туризм соҳасидаги ҳамкорлик ҳўжалик жамоат ишлаб чиқаришга аҳолининг банд бўлмаган ёки қисман банд бўлган қатламларини жалб қилиб, меҳнат ресурсларидан тўлиқ ва оқилона фойдаланиш муаммосини ҳал қилишга ёрдам беради. Бу айниқса саноати яхши ривожланмаган минтақалар учун муҳимдир. Туризм соҳасидаги ҳамкорлик иқтисодий имкониятлари нисбатан юқори эмаслиги билан фарқланувчи айрим минтақаларни ривожлантиришда муҳим рол ўйнайди. Туризм бу минтақаларда ишга оид фаолликка ёрдам беради, жамоат ишлаб чиқаришида банд бўлмаган меҳнатга лаёқатли аҳолини жалб қилади, меҳнатни татбиқ қилиш соҳасини кенгайтиради. Туризм соҳасида ҳамкорлик қилиш иқтисодиётнинг ривожланишини фаоллаштиради, минтақавий ресурслардан самарали фойдаланишга ҳамда хизмат кўрсатиш соҳаси ходимларининг малакасини оширишга ёрдам беради. Туристлик тармоқ қишлоқ ҳўжалиги ишлаб чиқаришни ривожлантиришни жадаллаштириш ва уни яхшилашга ёрдам беради.

Материал ва метод. Илмий ва бир қатор иқтисодий адабиётларда туризм соҳасининг ижтимоий-иқтисодий моҳиятини категория сифатида ёритишда турлича ёндашувлар мавжуд бўлиб, жумладан Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2017 йил 22 декабрдаги Олий Мажлисга Мурожаатномасида таъкидланганидек: "Бугун биз давлат ва жамият ҳаётининг барча соҳаларини тубдан янгилашга қаратилган инновацион ривожланиш

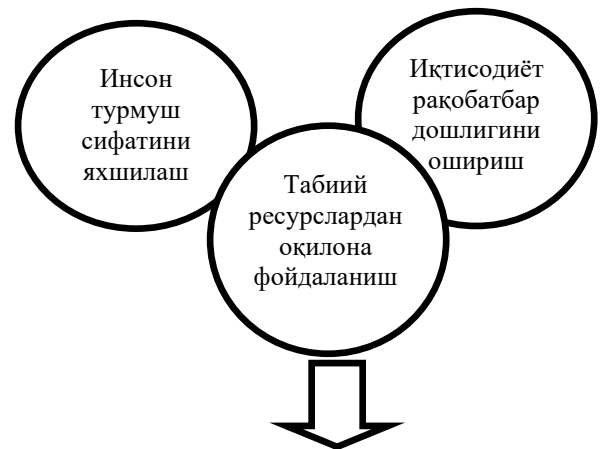
йўлига ўтмоқдамиз. Бу бежиз эмас, албатта. Чунки замон шиддат билан ривожланиб бораётган ҳозирги даврда ким ютади? Янги фикр, янги ғояга, инновацияга таянган давлат ютади". Шунингдек Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020-йил 10-июлда қабул қилинган "Ўзбекистон Республикасида туризм соҳасини тиклаш ва ривожлантириш учун қулай шарт-шароитларни яратиш чора-тадбирлари тўғрисида"ги 433-сон Қарорига асосан туризм соҳаси кенг қамровли хизматларни ўз ичига олди. Бизнинг фикримизча, туризм соҳасининг кенг қамровли бўлишига туристик хизматларни бошқаришда алоҳида ёндашувни талаб қилади.

Туризм соҳасининг инновацион фаоллигини тавсифлайдиган умумий кўрсаткич сифатида инновацион рақобатбардошлик хизмат қилади. Чунки, "инновация" ва "рақобат" ўзаро чамбарчас боғлиқ тушунчалардир. Рақобатсиз бозор усулида муваффақият билан хўжалик юритишнинг имкони йўқ, рақобат эса ўз навбатида инновацияларсиз юзага келолмайди. Шунинг учун, агар М.Портер инновацияларни рақобат кучларини шакллантирувчи восита деб тавсифланган бўлса, Р.Доул инновацияларни глобал рақобатнинг курали деб атаган¹.

Мақолада Туризм соҳасининг илмий-назарий асослари, статистик кузатув, индукция ва дедукция, илмий

абстракциялаш каби усуллардан фойдаланилган.

Натижа. Жаҳон иқтисодиётининг глобаллашуви кучайиб бораётган шароитда туризм соҳасини инновацион ривожланиш йўлига ўтказиш асносида уни иқтисодиётнинг стратегик тармоғига айлантириш ва барқарорлаштиришга эришиш миссиясини шакллантириш имкони пайдо бўлади. Чунки, туризм - барқарор ривожланишнинг ижтимоий (турмуш сифати), иқтисодий (рақобатбардошлиги) ва табиий (атроф-муҳит тозалиги) таркибий қисмларини ўзига мужассамлаштира оладиган ўзига хос соҳа ҳисобланади (1-расм).

Туризмнинг барқарор ривожланиши

1-расм. Туризмнинг барқарор ривожланиш белгилари²

¹Doyle P. Marketing management and strategy.– London: Prentice-Hall Europe, 1999.–559 p.

² Манба: 3-расм Б.Н.Навруз-Зода ишланмаси

1-расмдан кўришиб турибдики, туризмнинг барқарор ривожланиши иқтисодиётнинг рақобат устунлигини кучайтиришни таъминлайди. Бу вазифа рақобатбардош туристик ҳудуд ва кластерларни шакллантириш асосида туристлар оқимини кўпайтириш эвазига мамлакат бюджетига валюта тушумининг кўпайиши ҳамда туризм соҳаси ва у билан боғлиқ бўлган тармоқларда ишлайдиган фуқароларнинг даромадларини орттириш натижасида амалга оширилади. Айниқса, туризм соҳаси транспорт, умум овқатланиш, савдо, соғлиқни сақлаш, саноат, қишлоқ хўжалиги, спорт, маданият, таълим, ички ишлар ва бошқа тармоқлар билан чамбарчас боғлиқлиги туфайли, маҳаллий аҳолининг иш билан бандлигини оширишни таъминлайди. Шунингдек, туризмнинг ривожланиши ва сайёҳлар оқимининг кескин кўпайиши туристик ҳудуд ва кластерларнинг атроф-муҳитнинг ифлосланмаслиги ва табиий ресурслардан, ҳордик чиқариш ва соғломлаштириш мақсадида, оқилона фойдаланилган ҳолдагина мазкур соҳа барқарор ривожланишга эришади. Туризм барқарор ривожланишининг ўзига хос хусусияти ва унинг оммавий туризм моделидан фарқи шундаки, барқарор туризмдан олинган фойданинг бир қисми ижтимоийиқтисодий хизматларни такомиллаштириш ва унинг хом ашё базасини тиклашга йўналтирилганида намоён бўлади (1-жадвал).

1-жадвал

Барқарор ва оммавий (анъанавий) туризм ўртасидаги тафовутлар³

Таққослаш омиллари	Барқарор туризм	Оммавий (анъанавий) туризм
Туристларни жалб этиш	Сайёҳлик хизматларини кўрсатиш ҳажми ҳудуднинг ижтимоий-иқтисодий ва экологик салоҳиятига мос келади, бу туристик фаолиятнинг хусусиятларини белгилайди	Туристлик фаолият сайёҳлар оқимини ҳамма вақт кўпайтиришга йўналтирилган. Сайёҳлик хизматларини кўрсатиш ҳажми фақат моддий-техник базанинг сиғимидан боғлиқ ҳолда чекланади
Туристларнинг хулқ-атвори	Ташриф буюрувчилар сайёҳат вақтида туристик ҳудудидаги маданиятга мувофиқ хулқ атворнинг муайян моделига риоя қилишлари даркор. Туристларнинг ташрифи маҳаллий аҳолининг урф-одат ва анъаналарига, табиий ресурсларга зарар етказмайди	Ташриф буюрувчилар дам олиш ҳудудига ўз турмуш тарзини олиб келадилар
Табиатга муносабат	Ташриф буюрувчилар учун табиий объектларнинг истеъмол қиймати эмас, балки уларнинг мавжудлиги жуда муҳим	Табиий объектларга ташриф буюрувчиларнинг истеъмолчилик муносабати устун туради. Табиий объектлар одамларга фойдали

³ Новиков В.С. Инновации в туризме. М.: ИЦ "Академия", 2007. - 358 с.

		эканини ҳисобга олган ҳолда баҳоланади
Маҳаллий аҳоли ва ташриф буюрувчилар ўртасидаги муносабатлар	Дўстона, ҳурматли муносабатлар, унинг мақсади янги маданиятни ўрганишдир	Расмий муносабатлар. Ташриф буюрувчилар ўзларини маҳаллий аҳоли томонидан хизмат кўрсатиши шарт бўлган хўжайинлар деб ҳисоблайдилар

Мунозара. Иқтисодиётнинг стратегик сектори сифатида туризм барқарор ривожланишининг қуйидаги учта йўлларини ажратиш мумкин:

1.Туристик хизматлар бозорини тўйинмаган ва кескин рақобат мавжуд бўлмаган шароитда туристик ҳудуд ва кластерлари майдонини кенгайтириш, қўшимча ишчиларни жалб этиш, туристик маҳсулотлар ҳажми ва сервис хизматлари кўламини ошириш билан боғлиқ бўлган экстенсив ривожланиш йўли. Бу йўл туристик ресурсларнинг миқдор жиҳатидан кўпайиши туристик маҳсулот ҳажми ҳамда сервис кўламинининг ошишига мос мутаносибликда содир бўлганлиги сабабли туризм тадбиркорлигининг самарадорлиги деярли ўзгартирмасдан қолади.

2.Туристик маҳсулот ва сервис ҳажмини сайёҳлик ресурсларидан самарали фойдаланиш, ходимларнинг малакасини ошириш, хизмат кўрсатиш шакл ва усулларини такомиллаштириш, тўғридан-тўғри ва хорижий инвестицияларни киритиб, ўзлаштириш, давлат томонидан туристик фаолиятни

қўллаб-қувватлаш, туризм соҳасидаги асосий воситаларни реконструкциялаш, туризм соҳасида менежмент ва маркетинг тизимини қўллаш, иқтисодиётни модернизациялаш билан боғлиқ бўлган интенсив ривожланиш йўли. Бу йўл туристик маҳсулот ва хизматларининг таннархини пасайтириш, сифатни яхшилаш ҳамда туристик маҳсулот ва хизматларнинг рақобат устунлиги ва соҳада меҳнат унумдорлигини оширишини таъминлайди.

3.Туризм тадбиркорлиги фаолияти самарадорлигини кескин ошириш ва инсон капиталини кучайтиришга йўналтирилган, янгиликларни туризм соҳасига жорий этиш ва оммалаштириш билан боғлиқ бўлган инновацион ривожланиш йўли. Ривожланишнинг бу йўлида синергетик самара (тизимли самара ҳисобидан алоҳида қисмларнинг ягона тизимга қўшилиши, интеграцияси натижасида фаолият самарадорлигининг ошиши)га эришилади ва туризмнинг инновацион рақобатбардошлигини кескин оширишига олиб келади.

Хулоса. Маълумки, мамлакатга ташриф буюрадиган туристлар оддий таомдан бошлаб қимматбаҳо сувенирларгача бўлган маҳсулот ва хизматларнинг маълум миқдорига талаб билдиришади. Бу табиий равишда, маҳсулот ва хизматлар ишлаб чиқариш билан шуғулланадиган кичик ва хусусий бизнес корхоналарига ўз имкониятларини янада кенгайтириш учун йўл очади. Фермерлар туристлар истиқомат қиладиган меҳмонхоналарда тоза маҳсулотларни етиштириб туришади, тўқимачилик ва тикувчилик саноатида фаолият кўрсатадиган кичик ва хусусий корхоналар туристлар учун зарур бўлган ётоқхона жиҳозлари, халатлар ва бошқа шу кабиларни ишлаб чиқишади, косметика саноати корхоналари шампун, совун ва дезодорантларни ишлаб чиқаришади. Ҳунармандчилик устахоналари ва анъанавий миллий маҳсулотларни ишлаб чиқарадиган корхоналар ҳам туристлар учун буюртмалар тайёрлашади. Умуман олганда, ҳозирги кунда республика туризм саноатида хусусий туристик корхоналарнинг фаолият кўрсатиши сезиларли даражада эмас. Бунинг асосий сабаблари қуйида ўз ифодасини топган:

Биринчидан, республикада туризм соҳасида фаолият кўрсатаётган айрим компанияларнинг монополлашганлик характерига эга эканлиги. Маълум бир сабабларга кўра,

ушбу компаниялар таркибидаги объектларнинг хусусийлаштирилиш жараёни анча суғулланган амалга оширилмоқда. Бундан ташқари, янги ташкил қилинаётган кичик туристик фирмаларнинг айримлари ҳам йирик туристик компанияларда мавжуд имкониятларнинг кўпчилигига эга эмас;

Иккинчидан, туризм соҳасида юқори малакали кадрларнинг етишмаслиги оқибатида янгидан-янги кичик туристик фирмаларнинг ташкил этилиши ва самарали фаолият кўрсатиши анча долзарб муаммога айланмоқда; Учинчидан, республика вилоятлари ва туманларининг кўпчилигида маҳаллий вакиллик органларида фаолият кўрсатаётган амалдорларнинг туризмни иқтисодиётига қўшадиган ҳиссасини тўғри баҳолай олмаслиги натижасида ва уларнинг ишга эскича тафаккурда ёндашишлари туристик фирмаларнинг ташкил этилиши, шунингдек, туризм бозорига билвосита таъсир кўрсатадиган кичик ва хусусий бизнес билан шуғулланувчи туристик корхоналарнинг очилишига бепарволик билан қаралмоқда;

Тўртинчидан, янги ташкил этилган туристик фирмалар тор фаолият доираси билан чекланиб қолмоқда. Бундан ташқари улар "Ўзбектуризм" миллий компанияси учун анъанавий ҳисобланган айрим хизмат турларидан ташқарига ўтишмаяпти.

Бунинг натижасида, бу фирмаларнинг хорижий туристлар томонидан қизиқиш билан эътироф этилишига етарлича имкон яратилмаяпти

Агарда туристик фирмалар ноанъанавий хизмат турлари, масалан, мамлакатимизнинг гўзал ва сержило табиатига ўзаро ажойиб саёҳатларни уюштириш, туристлар учун маҳаллий кишлоқлар ва овулларда халқ миллий урф-одатлари билан таништириш экскурсияларини ташкил этиш,

шунингдек, туристлар учун миллий руҳдаги концерт ва томошаларни уюштириш каби хизмат турларини ташкил этишса улар ўз олдиларига қўйган мақсадларига эришишлари мумкин.

Бешинчидан, маҳаллий хунармандчилик маҳсулотларини, миллий руҳдаги кийим-кечакларни, миллий таомларни ва бошқа шу кабиларни ишлаб чиқариш энг долзарб масалалардан бири ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг туризм соҳасини жадал ривожлантиришни таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида” Фармони. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2016 й., 49-сон, 558-модда.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида” ги ПФ-4947-сон Фармони. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 6-сон, 70-модда.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 29 ноябрдаги ПФ-5264-сонли “Ўзбекистон Республикаси Инновацион ривожланиш вазирлигини ташкил этиш тўғрисида”ги Фармони.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПФ-5495-сон 2018 йил 1 августдаги “Ўзбекистон Республикасида инвестиция муҳитини тубдан яхшилаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 02.08.2018 й., 06/18/5495/1611-сон.
5. Александрова А.Ю. Международный туризм: учеб. пособие для вузов / А.Ю. Александрова. – М.: Аспект Пресс, 2001. – 464 с.
6. Биржаков М.Б.. Введение в туризм. Монография. С-Пб. “Герда”, 2004. - С 448.
7. Котлер Ф., Боуэн Д., Мейненз Д., Маркетинг гостеприимство туризм. Пер. с англ\под ред. Проф. Наздревой Р.Б., М., “Юнити” 1998. 257 с.

8. Новиков В.С. Инновации в туризме. М.:ИЦ "Академия",2007.- 358 с
9. Туристик ҳудуд рақобатбардошлиги. Б.Н.Навруз-Зода таҳрири остида. “Дурдона” нашриёти. Бухоро – 2017. 156 бет.
10. Алимова М.Т., Ҳудудий туризм бозорининг ривожланиш хусусиятлари ва тенденциялари (Самарқанд вилояти мисолида). 08.00.05 – Хизмат кўрсатиш тармоқлари иқтисодиёти (иқтисодиёт фанлари). Докторлик диссертацияси автореферати. Самарқанд – 2017.